

Nätverket Svenska Kulturlandskap

Nätverksträff 2017

21–22 augusti 2017 i Storsjöbygden i Jämtland

Minnesanteckningar

Storsjöbygden i Jämtland

Det här är en av Sveriges centralbygder, belägen längs urgamla transport- och pilgrimsleder över till norska kusten. Den kalkrika bördiga åkermarken har varit i bruk sedan vikingatid och kanske ännu längre tillbaka. I hela områdets kulturhistoria ligger att det under perioder har hört till Norge istället för Sverige. Även den samiska kulturen har haft ett viktigt inflytande. Kulturlandskapet har präglats av gårdar med själväggande bönder, med ganska rejäla bostadshus, och nästan inga små torp. Till gårdarna hör ofta ett antal små fähus och hölador av olika slag, plus fäbodlar längre bort. Utmarkerna var helt nödvändiga för gårdarnas bärgning av hö, för betesresurserna och för virke till stängsel och byggnader. Bönderna var ofta s.k. förbönder, som reste mycket och handlade med andra delar av landet, och även med Norge. De bedrev även jakt och fiske. Kvinnorna var kvar och fick ta hand om gårdarna. De traditionerna har givit ett arv av starka och självstyrande kvinnor i Storsjöbygden.

Ol-Svensgården på Börön i Jämtland

Ol-Svensgården – ett levande jordbruk i södra Storsjöbygden

Ol-Svensgården på Börön är idag en fårgård med vallodling, skogsbeten och fäbodlar. I en av fäbodarna drivs ett sommarkafé. Vardagen fylls av djurhållning, höbärgning, underhåll och restaurering av byggnader, stängsel och marker. Tidigare, fram till mitten av 1990-talet, fanns här även fjällkor. Gårdens drift kombineras med en del arbete utanför gården.

Markerna kring gården brukas som åker, idag odlas framför allt vall. De tidigare ängsmarkerna för höbärgning låg längre bort, bland annat i myrmarker. Skogar och fäbodmarker nyttjades till bete. Man hade då sommar-fähus ganska nära gården, för att enkelt kunna släppa ut djuren i utmarken. De små husen nyttjades också till hölador. Förr var det lättare att lagra höet på plats och frakta hem det till gården vintertid. Sannolikt var det också en slags brandförsäkring att sprida ut höet i flera olika mindre hus. Det sades att det fanns ännu en avsikt med att höet skulle bäras ned till korna vid gården: de skulle inte få onödigt mycket att äta. Kvinnor och barn hölls på fäbodlar om somrarna. Man bedrev även lövtäkt av framför allt sälg och björk till foder men också vidjor med mera.

brukaren Marie Carlsson hemma på sin trapp

Fäbodbruk i Jämtland

Fäbodbruket i Jämtland har anor sedan medeltid, kanske så långt tillbaka som 1100-tal. Under 1600-talet fanns ett stort antal fäbodar registrerade i Jämtland. Idag finns ungefär 1 500 fäbodvallar kvar, varav nära hundra ännu betas. Bara i ett fåtal drivs fäbodarna fullt ut, alltså med mjölkning och ystning, med mera.

En första förutsättning idag är naturligtvis att det finns människor som är villiga att tillbringa sina somrar vid en fäbod. Därtill är det i många fall ett komplicerat pussel som behöver komma på plats för att få till en fungerande drift av en fäbod. Det handlar om samfälligheter med många markägare, om rättigheter och avtal, om djurtransporter, kostnader för byggnadsrestaureringar och mycket annat. Inte minst kan de kringliggande skogsmarkerna, som alltid har varit själva förutsättningen för fäbodens försörjning, vara svåra att hantera. Olika skogsägare har olika inriktning, och avverkningar av olika skiften kring fäboden inträffar. Resultatet blir gräsklädda hyggen dit djuren söker sig, istället för det bete i stående skog som annars är en del av fäbodens markanvändning.

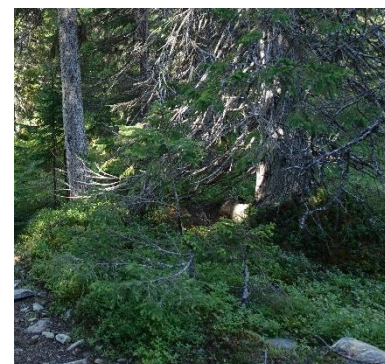

Fäboden Östra Arådalen ligger vid trädgränsen, på sydsidan av Oviksfjällen

Östra Arådalen – en levande fäbod i Storsjöbygden

Idag drivs fäboden av Lena Stålfelt och Malin Johansson. Säsongen löper från midsommar fram till slutet av augusti. Här finns fem fjällkor och två hästar. Korna mjölkas och mjölken dricks, syras och ystas. Fäboden består av tre s.k. bu-lotter. Det innebär att det finns tre gårdar som har del i fäboden, och därmed tre av varje av de olika slags byggnader som varje behöver: bostadshus, fähus och förvaringshus. Därtill finns ett par andra stugor i anslutning till fäboden. Som mest var det sju bu-lotter i fäboden, och då fanns här uppemot 200 kor. Under 1900-talet minskade det vartefter, så att det under 1940-talet var nere i 16 kor.

Byggnaderna restaurerades under 1980-talet. Nu är behoven återigen ganska stora, så byggnadsunderhåll är ett ständigt pågående arbete. Det är viktigt att få fatt i virke av rätt kvalitet och form, för att bibehålla bodarnas karaktär. T.ex. är granstockarna i väggarna påtagligt koniska till formen.

En spretig gammal kjolgran längs stigen: fäboden ligger drygt 2 km upp i väglöst land

Nils Gustaf Bergqvist – en oundgänglig kunskapsbärare

En stor fördel vid den här fäboden är att det mesta av de kringliggande skogarna är skyddade som naturreservat. Med rätt skötselplan för reservatet kan man hitta en lämplig medelväg mellan s.k. fri utveckling och modernt trakthyggesbruk. Det bästa är om skogarna betas och plockhuggs, så som de alltid har skötts. På så sätt kan man bibehålla en luckig olikåldrig skog med mycket hänglavar och små myrmarker här och var. Djuren går idag mest på själva fäbodvallen och de öppna markerna omkring, men tar också längre promenader i omlandet. Det har konstaterats att de friskaste nötkreaturen i hela Sverige är de som går på fäbodar. De är fria att över förhållandevis stora arealer söka upp och äta just de växter som de behöver, vartefter under betessäsongen.

Ned till gårdarna som fäboden hör till är det 4–5 mil. Förr i världen fick man gå hela långa vägen med mejeriprodukterna. Hö transporterades vintertid. Idag är det mest flytten av djuren i början och slutet av säsongen som är kvar av den tunga hanteringen.

Jordbruksverkets ersättning för fäboddrift täcker i stort sett kostnaderna för djurhållning, inkl. veterinär m.m. Försäljning av mejeriprodukter ger ett litet överskott. Det är ändå så att det hela bygger på ett oräkneligt antal ideella arbetstimmar. Annars skulle det inte gå.

Nästmyren i Marieby

Förekomsterna av orkidén brunkulla i Storsjöbygden har bidragit till att skapa fokus på gamla sidlänta fuktiga slåttermarker. De allra flesta har dikats och odlats upp, antingen till åker eller till skogsproduktion. En del har fått växa igen, bara. Just i Nästmyren är historien densamma: under andra halvan av 1800-talet var skiftet registrerat som äng. I början av 1900-talet genomfördes dikning och uppodling, och senare även skogsplantering. Men så under 1970-talet gjorde de orkidéer som trots allt lyckats hänga kvar att man beslutade sig för att ta bort barrträden igen och återuppta den tidigare höhanteringen istället. Sedan 1980-tal sköts ängen av hembygdsföreningen i trakten. Marken är alltså jordbearbetad men sannolikt inte gödslad. Kanske kan det t.o.m. vara så att en viss försiktig markbearbetning kan gynna en del av de mer konkurrenssvaga örter som man nuförtiden månar om?

P-O Nystrand och Ninni Nordlund vid länsstyrelsen är med rätta stolta över denna lilla pärla i landskapet

Några reflektioner

Det känns verkligen mycket angeläget att brukandet av gårdarna, markerna och fäbodarna lever vidare in i framtiden! Hantverkarskunnandet, att lyckas med djurhållning, växtodling, mathantering, skogsbruk och allt annat, står i centrum. Det blir en komplex mångfald av frågor att hantera, men det ger också en frihet i tanke och inriktning. Just fäbodarna är kanske det allra mest tydliga exemplet på den här mångfalden av frågeställningar, i alla våra olika kulturlandskap runtom i landet. Fokus på lokalproducerad mat i Storsjöbygden är också något som ger positiva effekter för driften i stort. Det gäller att hitta de vägar som fungerar idag – ekonomiskt, tidsmässigt och på andra sätt. Att t.ex. leva som fäbodbrukare skapar en årsrytm där andra arbetsuppgifter behöver passa in, för att det ska vara möjligt.

Varje enskild gård och fäbod är unik, och behöver hanteras utifrån sina speciella förutsättningar. Samtidigt finns breda samhällsfrågor som behöver hanteras för att det ska gå att se någon ljusnande framtid i allt det här. Ett exempel är den strategi för svensk livsmedelsförsörjning som nyligen tagits fram. Den kan komma att få stor betydelse för de här frågorna – om den ges rätt inriktning i berörda delar.

Träffen ordnades med ekonomiskt och mycket annat stöd av länsstyrelsen i Jämtlands län. Tack!

